

Р у б р и к а 9-та

Протинімецькі збройні акції УПА

17 — 21 лютого 1943 р. біля Олеська (Львівська обл.) відбулася III конференція ОУН(Б). Рішення з військового питання не збереглося, але свідчення учасників конференції (як і всі наступні події) вказують на те, що ОУН(Б) остаточно визначилася з необхідністю збройного виступу. Проте українські націоналісти ще не визначилися остаточно, проти кого у першу чергу спрямувати зброю. Вони мали перед собою три ворожі сили.

Брутальними і безжальними були дії німецької окупаційної адміністрації. Вона грабувала населення, забирала молодь на примусові роботи в Німеччину, а в разі саботажу спалювала села і знищувала заручників. Населення чекало захисту і не розуміло бездіяльності оунівських боївків.

Починаючи від лютого 1943 р. Український штаб партизанського руху (УШПР) розпочав переміщення в район білорусько-українського Полісся з'єднань сумських і чернігівських партизанів. Незабаром тут зосередилися сили, здатні виконувати оперативно-стратегічні завдання в тилу вермахту.

Нарешті, емігрантський польський уряд почав розбудовувати у Західній Україні і Західній Білорусії збройні структури, щоб після по-

разки Німеччини власними силами відновити територіальну цілісність довоєнної Польщі.

На III конференції висловлювалися різні думки з приводу стратегії боротьби. Крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях М. Степаняк пропонував розгорнути проти німців широке збройне повстання, вигнати окупаційну адміністрацію, створити національний уряд і домогтися його визнання західними союзниками СРСР. Крайовий провідник ОУН на північно-західних українських землях Д. Клячківський і військовий референт проводу ОУН Р. Шухевич вважали, що збройна боротьба повинна спрямовуватися не проти німців, котрі вже зазнають поразок на фронтах світової війни, а проти червоних партизанів і поляків. На їхню думку, боротьба проти німців повинна була носити характер самооборони народу.

Незважаючи на невизначеність стратегічної лінії, боротьба з окупантами стала фактом. Ще 7 лютого 1943 р. сотня І. Перегійняка напала на бараки німецької поліції у містечку Володимирець (Рівненська обл.). Виконуючи наказ проводу ОУН(Б), в середині березня українська поліція (шуцмани) покинула казарми і зі зброєю відійшла в лісові масиви.

Провід ОУН(Б) швидкими темпами розбудовував УПА, включаючи до її складу (переважно силою) загони Т. Боровця-Бульби і ОУН(М). Була створена Головна команда УПА, керівництво якою здійснював військовий референт проводу ОУН на північно-західних українських землях (ПЗУЗ) В. Івахів. Після його загибелі в бою з німцями 13 травня 1943 р. головним командиром УПА став крайовий провідник ОУН на ПЗУЗ Д. Клячківський.

Головній команді не вдалося перетворити повстанську армію в регулярну збройну силу. Не маючи важкої зброї, повстанці не могли провадити відкриті бої і застосовували переважно партизанську тактику. Чисельність УПА досягла максимуму в 1944 р. (до 30 тис. бійців). І раніше, і пізніше вона була істотно меншою. Однак сила УПА корінилася не в чисельності. Вона спиралася на народну підтримку і на розгалужену, глибоко законспіровану організаційну мережу ОУН(Б).

У травні 1943 р. до керівництва головним проводом ОУН(Б) приїшов Роман Шухевич. Він підготував проведення в серпні 1943 р. III надзвичайного великого збору ОУН(Б), що відбувся в Тернопільській області. Збір висунув гасло "боротьби проти імперіалізмів Берліна і Москви". Була відкинута пропозиція М. Степаняка зосередитися на боротьбі з німецькими окупантами, оскільки це послаблювало "можливості організованої революційної боротьби у новій дійсності", тобто після приходу в край радянських військ. Головним ворогом націоналістів був визнаний Радянський Союз.

Подібної стратегії дотримувалися й польські військово-політичні кола. Після нападу Німеччини на СРСР головне командування "Союзу збройної боротьби" (від 1942 р. — Армія Крайова) видало наказ, за яким всі поляки на окупованих територіях зобов'язувалися дотримуватися нейтралітету стосовно обох воюючих сторін, не допомагати жодній з них, "стояти зі зброєю при нозі". У січні 1943 р. начальник ЦШПР П. Пономаренко інформував Й. Сталіна, що польський еміграційний уряд з огляду на неминучість розгрому союзниками Німеччини

не збирається витратити свої людські резерви на боротьбу з німцями і робив висновок: “польські сили зберігаються і організовуються значною мірою проти Радянського Союзу”.

Аналогічної позиції дотримувався й керівник сербських націоналістів Д. Михайлович: він уникав збройної боротьби з італійськими і німецькими окупаційними військами, щоб зберегти сили для боротьби з хорватами і партизанами Й. Броз Тіто. Вождь китайських комуністів Мао Цзедун теж уникав відкритих боїв з японцями, щоб заощадити сили і ресурси для боротьби з військами націоналістів під командуванням Чан Кайші.

Починаючи з весни 1943 р., загони УПА почали планомірно опанувати північно-західний регіон України. В рейхскомісаріаті “Україна” виникли націоналістичні і комуністичні партизанські краї і зони. У німецьких зведеннях вони характеризувалися як “заражені бандами райони”.

Партизанська тактика, якої дотримувалися комуністи і націоналісти, мала різне концептуальне походження, а звідси й різні завдання. Керівництво СРСР розглядало бойові дії партизанів в тилу німецьких військ як форму допомоги Червоній армії, цілком підпорядковану подіям на фронті. Головним завданням партизанів вважалися диверсії на комунікаціях і удари по воєнних об’єктах окупантів, які працювали на потреби фронту.

Для націоналістів партизанська боротьба була формою збройної самооборони українського населення на окупованій території. Метою її був захист запілля, нагромадження сил і ресурсів для підготовки збройного повстання в слушний час, тобто після виснаження вермахту і Червоної армії у взаємній боротьбі. Тому поза увагою українських повстанців, як правило, залишалися залізниці, військові комендатури, штаби, місця зосередження і базування бойової техніки. 24 квітня 1943 р. командир партизанського з’єднання І. Шитов доповідав Українському штабу партизанського руху: “Диверсійною діяльністю націоналісти не займаються, в бій з німцями вступають тільки там, де німці знущуються з українського населення, і коли німці нападають на них”.

Керівництву УПА вдалося істотно ускладнити бойову діяльність радянських партизанів у багатьох районах Волині і Полісся, перешкодити їм в диверсіях. Причина “захисту” німецьких комунікацій була очевидною: кожна диверсія оберталася трагедією для навколишнього населення: німецькі карателі здійснювали “відплатні акції”: спалювали села і нищили їх мешканців.

Влітку 1943 р. в генеральному комісаріаті “Волинь — Поділля” німці провели проти повстанців масштабні операції з використанням танків і літаків. Безрезультатність операцій змусила окупаційну адміністрацію повторити їх восени. Однак і цього разу вона не змогла ліквідувати діючу в німецькому тилу повстанську армію. Тоді німці розгорнули широку пропагандистську кампанію, звинувачуючи повстанців у сприянні більшовикам. Звертаючись до українського населення 15 грудня 1943 р., губернатор Галичини О. Вехтер звинуватив повстанців у тому, що вони стали союзниками більшовиків і зрадниками свого народу.

Керівництво ОУН(Б) заборонило командирам загонів УПА і тереновим провідникам ОУН вступати в контакт з окупантами, бо “мости

на дорозі до переговорів з німцями попалені”. У відповідь на пропозиції пропонувалося завертати німців “до переговорів з провідником С. Бандерою, який ув’язнений в Берліні”.

Тим не менш, зимою 1943 — 1944 рр. керівництво ОУН і УПА взяло курс на фактичне уникнення боїв з німцями. Це пояснювалося наближенням лінії фронту.

Впродовж березня — липня 1944 р. у Тернополі і Львові відбувся ряд зустрічей уповноважених поліції безпеки і СД дистрикту “Галичина” з довіреною особою проводу ОУН(Б) — греко-католицьким священником І. Гриньохом. Однак ці переговори мали характер виявлення намірів і закінчилися безрезультатно.

Восени 1943 р. у середовищі головного командування УПА виникла ідея створення представницького органу, покликаного здійснювати політичне керівництво визвольною боротьбою в Україні. Після проведення великої підготовчої роботи у першій половині липня 1944 р. неподалік від Самбора на території, захищеній УПА, відбувся установчий великий збір Української головної визвольної ради. Головою президії УГВР став К. Осмак, членами президії — І. Вовчук, І. Гриньох, В. Мудрий. Головою уряду — Генерального секретаріату УГВР став Р. Шухевич, його членами — Р. Волошин, М. Лебець та ін. УПА була формально підпорядкована УГВР. Представники ОУН(М) відмовилися увійти в УГВР, оскільки ОУН(Б) зберігала фактичний контроль над повстанською армією.

На установчому великому зборі УГВР обговорювалося питання про ставлення до Німеччини. Загальна думка зводилася до того, що “політично зв’язуватися сьогодні з Німеччиною неможливо”.

Наказом від 22 серпня 1944 р. по групі УПА “Захід—Карпати” протинімецький фронт ОУН і УПА остаточно згортався. В наказі зазначалося, що “німці з опущенням української території перестають бути для нас окупантом і головним ворогом”. Внаслідок цього наказувалося “оминати усякі зударі як з німцями, так і з мадярами”.

Протинімецькі збройні акції УПА, які тривали від початку 1943 р. до середини 1944 р., не мали стратегічного значення і не впливали на хід боротьби між Німеччиною і Радянським Союзом. Вони лише обмежували діяльність німецької окупаційної адміністрації стосовно економічної експлуатації території Волині—Полісся, де знаходилася матеріальна база українського визвольного руху.